

TEISĖ Į VANDENĮ

Airė Keturakienė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedros doktorantė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 236 61 75
El. paštas: <aire.antanaityte@tf.vu.lt>

Straipsnyje analizuojama teisė į vandenį, įforminusi priegios prie geriamojo vandens kaip žmogaus teisės idėja. Tiriamas šios teisės pripažinimas ir apibrėžimas tarptautiniuose dokumentuose, jos reglamentavimo ir apsaugos modeliai nacionalinėse teisinėse sistemose, taip pat identifikuojamos šios teisės įgyvendinimo problemos vandens ekonominio pasiekiamumo (įperkamumo) kontekste bei pateikiamos įžvalgos dėl galimų jų sprendimo būdų.

This article analyses the right to water. The research investigates the international recognition and description of this right, its legal regulation and protection in national legal systems and the problems related to its enforcement regarding economic accessibility (affordability) of water and offers possible solutions to them.

Įvadas

Vandens, kaip ekonominę vertę turinčio gėrio, koncepcijos išplitimas vandens išteklių valdymo politikoje lėmė, *inter alia*, platesnį ekonominių priemonių naudojimą (pvz., mokesčius už vandens taršą ir vandens ėmimą, vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų (toliau – vandens paslaugos) apmokestinimą, vandens paslaugų teikimo sistemų privatizavimą). Šios priemonės turėjo skatinti racionalų vandens išteklių naudojimą, apsaugą ir išsaugojimą, užkirsti kelią vandens ištekliams švaistyti ir taršai, finansuoti vandens išteklių apsaugą bei dėl vandens paslaugų teikimo susidarančias išlaidas¹. Vis dėlto šių priemonių naudojimas sukėlė susirūpinimą dėl, *inter alia*, vandens įperkamumo ir pažeidžiamų visuomenės grupių priegios prie geriamojo vandens ribojimo. Tai davė akstiną išsivystyti priegios prie geriamojo vandens kaip žmogaus teisės idėjai, įgavusiai teisės į vandenį (toliau – TĮV) formą. Ši teisė nubrėžia ir tam tikras ekonominių priemonių naudojimo vandens išteklių valdymo politikoje ribas. Šiuo metu pastebimas didėjantis visuomenės sąmoningumas teisės į vandenį atžvilgiu² ir vis didėjantis jos regimumas tarptautinėje bendruomenėje ir tam tikrose valstybėse³. Teisė į vandenį tampa

¹ Plačiau apie vandens, kaip ekonominę vertę turinčio gėrio, koncepciją ir ja pagrįstų ekonominių priemonių naudojimą vandens išteklių valdymo politikoje žr.: KETURAKIENĖ, A. Sąnaudų už vandens paslaugas susigrąžinimo principas. *Teisė*, 2015, t. 97, p. 153–169.

² Pvz., pirmosios sėkmingos Europos Sąjungos (toliau – ES) piliečių iniciatyvos organizatoriai kreipėsi į Europos Komisiją (toliau – EK) prašydami užtikrinti, kad visi ES piliečiai turėtų TĮV, kad vandeniui tiekti ir vandens ištekliams valdyti nebūtų taikomos vidaus rinkos taisyklės ir kad šie sektoriai nebūtų liberalizuojami. Išsamiau žr.: EK. Pranešimas spaudai IP/14/277 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-09-10]. Prieiga per internetą: <http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-277_lt.htm>.

³ Pvz., 2016 m. birželio mėn. Prancūzų Nacionalinė Asamblėja priėmė Įstatymą Nr. 2715 dėl TĮV ir sanitariją efektyvaus įgyvendinimo [interaktyvus. Žiūrėta 2016-09-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.assemblee-nationale.fr/14/ta/ta0758.asp>>. 2016 m. liepos mėn. Slovėnijos Nacionalinė Asamblėja priėmė sprendimą pradėti konstitucijos keitimo procedūrą dėl teisės į sveiką geriamąjį vandenį įtvirtinimo Slovėnijos konstitucijoje. Prieiga per internetą: <<http://voda.svoboda.si/english/constitutionalizing-the-right-to-water-through-popular-initiative-in-slovenia-2/>>. Europos Par-

pažangaus vandens išteklių valdymo, grindžiamo socialinių, ekonominių ir aplinkosauginių interesų šioje srityje derinimu, neatsiejama dalimi.

Vis dėlto teisinės minties dėl teisės į vandenį naujumas lemia bendros pozicijos dėl šios teisės (*inter alia*, jos pripažinimo, turinio, įgyvendinimo priemonių) trūkumą: diskutuojama, ar ši teisė suteikia kiekvienam teisę į neribotą kiekį geriamojo vandens; ar šią teisę būtina įgyvendinti nedelsiant, ar galimas ir laipsniškai vykstantis jos įgyvendinimas; ar faktas, kad prieiga prie geriamojo vandens yra laikoma žmogaus teise, reiškia, kad jis turi būti nemokamas; kokiomis priemonėmis gali būti užtikrinama ši teisė; ar galima nutraukti visišką geriamojo vandens tiekimą dėl įsiskolinimo už šias paslaugas ir kt.

Minėti klausimai aktualūs ir Lietuvoje⁴. Prieiga prie geriamojo vandens didelei visuomenės daliai yra tapusi problemiška⁵. Esamos problemos pagrindžia stipresnės teisinės apsaugos poreikį asmenų prieigai prie geriamojo vandens. Straipsnyje laikomasi pozicijos, kad tokią apsaugą užtikrintų teisės į vandenį įgyvendinimas. Tai suponuoja teisės į vandenį pripažinimo, apibrėžimo ir įgyvendinimo Lietuvoje analizės aktualumą⁶.

Nei Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (toliau – Konstitucija), nei oficialioje ją aiškinančioje Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – LRKT) jurisprudencijoje teisė į vandenį *expressis verbis* nėra paminėta. Vis dėlto Lietuvos Respublikos geriamojo vandens įstatyme (toliau – GVI)⁷ yra minima Lietuvos Respublikos gyventojų teisė vartoti sveiką ir švarų geriamąjį vandenį bei gauti informaciją apie jo saugą ir kokybę.

lamentas (toliau – EP) 2015 m. rugsėjo 8 d. rezoliucijoje ragino EK pripažinti žmogaus teisės į vandenį ir sanitarines paslaugas, vandens, kaip viešosios gėrybės ir pagrindinės visų ES piliečių vertybės, svarbą ir tai, kad jis nėra prekė [interaktyvus. Žiūrėta 2016-09-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2015-0294+0+DOC+XML+V0//LT>>.

⁴ Žr., pvz., publikacijas: „Keturias dienas be vandens gyvenantys vilniečiai miesto valdžios pagalbos nesulaukia: naudojasi lauko tualetais“. Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/ikrauk/naujiena/svarbu/keturias-dienas-be-vandens-gyvenantys-vilnieciai-miesto-valdzios-pagalbos-nesulaukia-naudojasi-lauko-tualetais-515-371635>>; „Čigonai Vilniaus vicemerui galanda kirvį: pagyvenkite jus tokiomis sąlygomis“. Prieiga per internetą: <<http://www.alfa.lt/straipsnis/49963564/cigonai-vilniaus-vicemerui-galanda-kirvi-pagyvenkite-jus-tokiomis-salygomis>>.

⁵ Problemos nesvetimos nei didžiųjų, nei mažųjų miestų gyventojams. Pvz., Vilniaus m. sav. 2016 m. kompensacijas už geriamąjį vandenį gavo 1,3 proc. (71 291 asmuo) visų šios savivaldybės gyventojų. Kauno m. sav. 2016 m. teisė į kompensaciją už geriamąjį vandenį buvo nustatyta 13 451 gyventojui. Alytaus m. sav. dėl geriamojo vandens kompensacijų per 2016 metus kreipėsi ir nustatyta teisė ją gauti – 4 838 šeimoms (8,9 proc. savivaldybės gyventojų). Pagal AB „Klaidėdos vanduo“ pateiktus duomenis per 2016 m. vandens tiekimą dėl įsiskolinimo buvo planuota nutraukti 3 950 butų. *Autorės pastaba*: čia ir toliau pateikiami vandens tiekėjų ir savivaldybių duomenys gauti jų atstovams atsakant asmeniškai elektroniniu paštu į autorės paklausimus.

⁶ Tuo labiau kad pagrindiniame dokumente, nustatančiame Lietuvos vandenų srities tikslus, uždavinius ir siekiamus rezultatus, nurodoma, kad bus siekiama visiškai įgyvendinti sąnaudų susigrąžinimo principą (toliau – SSP). Kita vertus, pažymima, kad, visiškai įgyvendinus SSP, geriamojo vandens paslaugų kaina gali padidėti daugiau nei teisės aktuose nustatyta maksimali riba (ne daugiau nei 4 proc. vidutinių šeimoms pajamų). Jeigu į minėtų paslaugų kainą būtų įtrauktos už dotacijas įsigyto turto nusidėvėjimo sąnaudos, vidutiniškai Lietuvoje ši kaina didėtų 18 proc. (nuo 3,46 iki 96,87 proc. tam tikrose įmonėse). Šis kainų šuolis būtų didžiausias mažose savivaldybėse, taigi mažiausias pajamas gaunantys gyventojai moka ir mokėtų už geriamojo vandens paslaugas daugiausia (plačiau žr. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2017 m. vasario 1 d. nutarimu Nr. 88 patvirtintos Vandenų srities plėtros 2017–2023 metų programos 71, 80.4, 81, 82.1 p.). Nepaisant to, šioje programoje visiškai nenurodoma, kaip būtų sprendžiamos socialinės problemos, susijusios SSP platesniu įgyvendinimu.

⁷ *Valstybės žinios*, 2001, Nr. 64-2327. Kaip nurodoma GVI 1 straipsnio 1 dalyje, „šis įstatymas nustato į rinką tiekiamo, maisto įmonėse ir individualiai asmeniniame namų ūkyje naudojamo geriamojo vandens saugos ir kokybės užtikrinimo sąlygas *įgyvendinant Lietuvos Respublikos gyventojų teisę vartoti sveiką ir švarų geriamąjį vandenį bei gauti informaciją apie jo saugą ir kokybę*“. Pagal šio įstatymo 12 straipsnio 6 dalį, „kitų valstybės institucijų bei visuomeninių vartotojų teisių gynimo organizacijų kompetenciją *įgyvendinant gyventojų teisę vartoti geriamąjį vandenį* nustato Vandens įstatymas, Žemės gelmių įstatymas, Aplinkos monitoringo įstatymas, Sveikatos sistemos įstatymas, Produktų saugos įstatymas, Maisto įstatymas, Vartotojų teisių apsaugos įstatymas ir kiti teisės aktai“.

Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad, viena vertus, Lietuvos įstatyminė bazė teisės į vandenį kontekste yra itin inovatyvi – 1996 metais (tada apie teisę į vandenį tarptautiniame kontekste tik pradėta kalbėti, išsamiau ją tirti ir apibrėžti) pradėtas kurti GVĮ jau numatė gyventojų teisę vartoti geriamąjį vandenį. Kita vertus, galima kelti klausimą, koks yra žmogaus teisės į vandenį ir Lietuvos Respublikos gyventojų teisės vartoti geriamąjį vandenį santykis, ar šių teisių turinys ir joms suteikiama teisinė apsauga yra vienoda. Paradoksalu, kad nuo 1996 metų gyventojų teisė vartoti geriamąjį vandenį nei Lietuvos teisės aktuose, nei teismų praktikoje neįgijo aiškių kontūrų (šios teisės paminėjimas lakoniškas ir itin fragmentiškas). Tad neaišku, koks šios teisės turinys, koks šios teisės ir teisės į vandenį, įtvirtintos tarptautiniuose dokumentuose, santykis, ar teisei į vandenį Lietuvoje galėtų būti suteikta konstitucinio lygmens teisinė apsauga, koku būdu tai gali būti padaryta šiuo metu. Šių spragų neužpildo ir Lietuvos teisės mokslas, nes kryptingai teisės į vandenį tyrimui skirtų mokslinių darbų Lietuvoje iš esmės nėra⁸.

Minėti aspektai parodo šio *straipsnio objekto* – teisės į vandenį – aktualumą ir svarbą. *Straipsnio tikslas* – išanalizuoti teisės į vandenį pripažinimą, apibrėžimą ir apsaugos modelius, identifikuoti šios teisės įgyvendinimo problemas vandens ekonominio pasiekiamumo (įperkamumo) kontekste, pateikti įžvalgas dėl galimų jų sprendimo būdų. Atsižvelgiant į minėtą tikslą, *straipsnio uždaviniai* yra šie: (i) pirmiausia iširti teisės į vandenį pripažinimą ir apibrėžimą tarptautiniuose dokumentuose, nes būtent jie suteikė teisinį pagrindą vis labiau šią teisę pripažinti ir jos turiniui apibrėžti nacionalinėse teisės sistemose; (ii) toliau išanalizuoti teisės į vandenį pripažinimą ir jai suteikiamą apsaugą nacionalinėse teisinėse sistemose; (iii) galiausiai iširti teisės į vandenį pripažinimo, apibrėžimo ir įgyvendinimo problematiką Lietuvos Respublikoje. Atsižvelgiant į autorės atliekamo disertacinio tyrimo objektą⁹, įgyvendinimo problematika analizuojama vieno iš teisės į vandenį elemento – vandens ekonominio pasiekiamumo (įperkamumo) – kontekste.

Įgyvendinant minėtus uždavinius, analizuojami tarptautiniai dokumentai, tam tikrų valstybių, *inter alia*, Lietuvos Respublikos teisės aktai ir teismų praktika. Tai darant naudojamas lingvistinis, loginis, lyginamasis, sisteminės analizės ir istorinis tyrimo metodai. Mokslinių darbų analizuojamu klausimu Lietuvoje trūkumas lėmė, kad šiame straipsnyje remiamasi užsienio mokslininkų tiriamaisiais darbais, kuriuose teisė į vandenį sulaukė daugiau dėmesio. Šios teisės turinį, reikšmę ir įgyvendinimą nagrinėjo S. C. McCaffrey, P. H. Gleick, H. Smets, S. R. Laskowski, I. T. Winkler, P. Thielborger, G. A. Cavallo ir kt.¹⁰

⁸ Kai kurių valstybių konstitucinę priežiūrą atliekančios institucijos TIV laiko konstitucinės teisės į sveiką aplinką dalimi. Pastaroji teisė jau yra tapusi mokslinių tyrimų Lietuvoje objektu. Žr.: ŽVAIGŽDINIENĖ, I. Aplinkos apsauga žmogaus teisių kontekste. *Teisė*, 2011, t. 78, p. 152–167; PRAPIESTIENĖ, R.; PRAPIESTYTĖ, D. Teisės į sveiką aplinką tinkamą įgyvendinimą užtikrinantys aspektai Europos Sąjungos Teisingumo Teismo jurisprudencijoje. *Geografija*, 2010, t. 46, nr. 1, p. 25–32; RAGULSKYTĖ-MARKOVIENĖ, R.; ŽVAIGŽDINIENĖ, I. Teisės į sveiką ir švarią aplinką teoriniai ir praktiniai aspektai. In: *Žmogus, teisinė valstybė ir administracinė justicija*. Mokslo studija, skirta Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo dešimtmečiui. Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas, 2012, p. 411–430; GAIDYS, G. Žmogaus teisės į sveiką aplinką statuso identifikavimo problemos. *Socialinių mokslų studijos*, 2009, 1(1), p. 51–62; GAIDYS, G. Žmogaus teisė į sveiką aplinką: šios teisės atsiradimo ir formavimosi teisinės prielaidos Europos Sąjungoje. *Jurisprudencija*, 2007, nr. 3(93), p. 61–68; ŽVAIGŽDINIENĖ I.; DANĖLIENĖ I. Teisė į sveiką ir švarią aplinką – konstitucinė žmogaus teisė. In: *Konstitucionalizmo idėja, bendroji Europos teisė ir Lietuvos konstitucinė tradicija*. Recenzuotų mokslinių straipsnių rinkinys [sudarytojai. J. Machovenko, I. Isokaitė]. Vilniaus universiteto leidykla, 2016, p. 171–193.

⁹ Autorės disertacinis tyrimas skirtas ekonominių vandens išteklių apsaugos priemonių analizei.

¹⁰ MCCAFFREY, S. C. A Human Right to Water: Domestic and International Implications. *Georgetown International Environmental Law Review*, 1992, vol. 5:1, p. 1–24; MCCAFFREY, S. C. The Human Right to Water: A False Promise? *University of the Pacific Law Review*, 2016, vol. 47, issue 2, p. 221–232; GLEICK, P. H. Basic Water Requirements for Human Activities: Meeting Basic Needs. *Water International*, 1996, vol. 21, no. 2, p. 83–92; GLEICK, P. H. The Human Right to Water. *Water Policy*, 1999, vol. 1, no. 5, p. 487–503; LASKOWSKI, S. R. *Das Menschenrecht auf Wasser: Die Rechtlichen Vorgaben zur Sicherung der Grundversorgung mit Wasser und Sanitärleistungen im Rahmen einer ökologisch-nachhaltigen Wasserwirtschaftsordnung*. Tuebingen: Mohr Siebeck, 2010; WINKLER, I. T. *The Human Right to*

1. Teisės į vandenį pripažinimas ir apibrėžimas tarptautiniuose dokumentuose

Svarbiausiose XX amžiaus tarptautinės bendruomenės susitarimuose, įtvirtinusiuose žmogaus teises¹¹, teisė į vandenį *expressis verbis* nebuvo paminėta. Vis dėlto aiškiai aprūpinimui vandeniu skirtų nuorodų galima aptikti vėliau priimtuose tarptautiniuose susitarimuose, orientuotuose į konkrečias visuomenės grupes (moteris, vaikus, kalinius, neįgaliuosius ir kt.)¹². Tačiau nė vienas iš šių teisiškai įpareigojančių tarptautinių susitarimų nei eksplicitiškai įtvirtino teisę į vandenį, nei apibrėžė jos turinį. Tokio susitarimo nerasime ir šiuo metu.

Nepaisant to, reikia pažymėti, kad pirmą kartą tarptautiniame kontekste teisės į vandenį idėja paminėta dar 1977 m. vykusioje Jungtinių Tautų (toliau – JT) vandens konferencijoje. Remiantis šioje konferencijoje paskelbtu veiksmų planu¹³, visuotinai buvo nustatyta prielaida, kad visi žmonės, nepaisant jų socialinės ir ekonominės padėties, turi teisę gauti tiek ir tokios kokybės geriamojo vandens, kiek reikia jų gyvybiškai svarbiems poreikiams patenkinti.

Žvelgiant istoriniu aspektu lūžio tašku, formuojantis priegios prie geriamojo vandens kaip žmogaus teisės koncepcijai¹⁴, tapo JT Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto (toliau – Komi-

Water: Significance, Legal Status and Implications for Water Allocation. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2012; *Le droit à l'eau potable et à l'assainissement en Europe: Implementing the Right to Drinking Water and Sanitation in 17 European Countries* / sous la dir. de H. SMETS. Paris: Éd. Johanet, 2012; CAVALLO, G. A. The Human Right to Water and Sanitation: From Political Commitments to Customary Rule? *Pace International Law Review*, 2012, vol. 3, no. 5, p. 136–200; CAVALLO, G. A. The Human Right to Water and Sanitation: Going Beyond Corporate Social Responsibility. *Merkourios*, 2013, vol. 29, issue 76, p. 39–64; CAVALLO, G. A. *The Human Right to Water: A Legal Comparative Perspective at the International, Regional and Domestic Level.* Cambridge: Intersentia Ltd., 2015; THIELBORGER, P. *The Right(s) to Water: The Multi-Level Governance of a Unique Human Right.* Berlin, Heidelberg: Springer, 2014.

¹¹ Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 68-2497. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3288. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas (toliau – TESKTP). *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 77-3290. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (toliau – Konvencija). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 96-3016.

¹² Pvz., 1979 m. Konvencijos dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims (*Valstybės žinios*, 1996, Nr. 21) 14 str. 2 d. h p.; 1989 m. JT vaiko teisių konvencijos (*Valstybės žinios*, 1995, nr. 60-1501) 24 str.; 1949 m. Ženevos konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais (*Valstybės žinios*, 2000, nr. 63-1907) 20 str. 2 d., 26 str. 3 d., 29 str. 3 d., 46 str.; 1949 m. Ženevos konvencijos dėl civilių apsaugos karo metu (*Valstybės žinios*, 2000, nr. 63-1908) 85 str. 3, 4 d., 127 str. 2 d.

¹³ Mar Del Plata Action Plan [interaktyvus. Žiūrėta 2016-01-05]. Prieiga per internetą: <http://docs.watsan.net/Scanned_PDF_Files/Class_Code_7_Conference/71UN77-3271.pdf>.

¹⁴ Mokslo doktrinoje išskiriamas ne vienas teigiamas aspektas, kodėl prieiga prie geriamojo vandens turėtų būti pripažinta žmogaus teise. Teigiama, kad tai: paskatins tarptautinę bendruomenę ir atskiras valstybes atnaujinti savo pastangas užtikrinant gyventojų esminius poreikius; atkreips dėmesį į netinkamą vandens išteklių valdymą, paskatins subalansuotą jų valdymą; lems griežtesnį su vandens išteklių valdymu, naudojimu ir apsauga susijusį teisinį reguliavimą ir politiką; suteiks prioritetą esminiems poreikiams, investicijoms į vandens infrastruktūrą; gyventojams suteiks aiškų balsą, jie nebūsim vien pasyvūs „labdaros“ gavėjai; suteiks aiškius prioritetus skirstant vandens išteklius; suteiks gynybos priemones tiems, kurių teisės yra pažeistos; apsaugos vandenį nuo taršos ir kito neigiamo poveikio; užkirs kelią pažeidžiamų visuomenės grupių nepaisymui ir diskriminacijai; užtikrins valstybės kompetentingų institucijų ir privačių subjektų atsakomybę ir atskaitingumą. Išsamiau žr.: GLEICK, P. H. The Human <...>, p. 487–489; BOYD, D. R. No taps, no toilets: first nations and the constitutional right to water in Canada. *McGill Law Journal*, 2011, 57:11, p. 122–123; BENVENISTI, E. Water, Right to, International Protection. In *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2010 [žiūrėta 2016-09-03]. Prieiga per internetą: <<http://opil.ouplaw.com/>>; MCCAFFREY, S. C. The Human <...>, p. 222; PEJAN, R. The Right to Water: The Road to Justiciability. *George Washington International Law Review*, 2004, vol. 36, no. 5, p. 1183; BOYD, D. R. The Right to Water: Moving from International Recognition to Provincial Action. 2011, p. 1–2 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-11-06]. Prieiga per internetą: <<https://engage.gov.bc.ca/watersustainabilityact/files/2013/11/SFU-School-of-Resource-and-Environmental-Management.pdf>>; HARDBERGER, A. Life, Liberty, and the Pursuit of Water: Evaluating Water as a Human Right and the Duties and Obligations it Creates. *Northwestern University Journal of International Human Rights*, 2005, vol. 4, no. 2, p. 333–341. KIEFER, T.; BROLMANN, C. Beyond State Sovereignty: The Human Right to Water. *Non-State actors and International Law*, 2005, vol. 5, p. 208.

tetas) 2002 m. priimtas Bendrasis komentaras Nr. 15 „Teisė į vandenį“ (toliau – Komentaras)¹⁵. Šiame komentare buvo aiškinamos TESKTP nuostatos (11 ir 12 str.), kurios tapo teisiniu teisės į vandenį pagrindu. Būtent Komentaras suteikė aiškesnių gairių šios teisės turiniui.

Kaip nurodoma Komentare, *žmogaus teisė į vandenį kiekvienam suteikia teisę į pakankamą kiekį sveiko, priimtino, fiziškai pasiekiamo ir įperkamo vandens asmeninėms ir namų ūkio reikmėms*. Pakankamas kiekis vandens yra būtinas, kad būtų išvengta mirties dėl dehidratacijos, sumažinta su vandeniu susijusių ligų rizika, taip pat vartoti, maistui gaminti, asmeninei bei namų higienai (2 p.). Teisė į vandenį išvesta iš TESKTP 11 straipsnio 1 dalies ir 12 straipsnio 1 dalies¹⁶ nuostatų – iš teisės į pakankamą gyvenimo lygį ir teisės į kuo geriausią sveikatą. Be to, teisė į vandenį susijusi su teise į gyvybę ir orumą (žr. Komentaro 3 p.). Tai vėliau ne kartą patvirtinta JT Generalinės asamblėjos (toliau – GA) rezoliucijose¹⁷.

Šiame kontekste vis dėlto svarbu pabrėžti, kad teisė į vandenį iki šiol nėra pripažinta ir apibrėžta visuotinai įpareigojančiuose tarptautiniuose susitarimuose¹⁸. Komentaras, JT GA rezoliucijos priskirtini prie *soft law* instrumentų. Nepaisant to, užsienio valstybių teismų praktikos analizė parodo, kad šie instrumentai gali būti itin reikšmingi ir naudingi: antai nė vienas užsienio valstybės teismas pirmą kartą įvesdamas teisę į vandenį į teisės sistemą, aiškindamas jos turinį bei sprenddamas su šios teisės įgyvendinimu susijusias problemas rėmėsi būtent Komentaru¹⁹.

Komentaro 12 punkte eksplisitiškai išskirti ir apibūdinti trys pagrindiniai teisės į vandenį elementai: (1) vandens prieinamumas, (2) vandens kokybė ir (3) vandens pasiekiamumas.

Vandens prieinamumas reiškia, kad vandens tiekimas kiekvieno žmogaus asmeninėms ir namų ūkio reikmėms turi būti *pakankamas ir nenutrūkstamas*. Šios reikmės paprastai apima vandens naudojimą gerti, asmeninei ir namų higienai, skalbimui, maistui ruošti. Kiekvienam žmogui prieinamas vandens kiekis turi atitikti Pasaulio sveikatos organizacijos (toliau – PSO) rekomendacijas. Kai kuriems žmonėms ar jų grupėms dėl sveikatos, klimato ir darbo sąlygų gali reikėti papildomo kiekio vandens.

¹⁵ General Comment No. 15 (2002). The right to water (arts. 11 and 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) [interaktyvus. Žiūrėta 2016-01-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhcr.org/publications/operations/49d095742/committee-economic-social-cultural-rights-general-comment-15-2002-right.html>>.

¹⁶ „Valstybės, šio Pakto Šalys, pripažįsta kiekvieno teisę į pakankamą savo ir savo šeimos gyvenimo lygį, įskaitant teisę turėti pakankamai maisto, drabužių ir būstą, taip pat į nuolatinį gyvenimo sąlygų gerinimą“ (TESKTP 11 str. 1 d.). „Valstybės, šio Pakto Šalys, pripažįsta kiekvieno žmogaus teisę turėti kuo geriausią fizinę ir psichinę sveikatą“ (TESKTP 12 str. 1 d.).

¹⁷ *Resolution 64/292 adopted by the General Assembly on 28 July 2010. The human right to water and sanitation* [interaktyvus. Žiūrėta 2016-01-06] Prieiga per internetą <<http://www.un.org/es/comun/docs/?symbol=A/RES/64/292&lang=E>>. *Resolution 68/157. The human right to safe drinking water and sanitation* [interaktyvus. Žiūrėta 2016-01-06]. Prieiga per internetą <<http://www.un.org/es/comun/docs/?symbol=A/RES/68/157&lang=E>>. *Resolution 70/169. The human rights to safe drinking water and sanitation* [interaktyvus. Žiūrėta 2016-06-07]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/169>.

¹⁸ Šiame kontekste reikia pažymėti, kad mokslo doktrinoje kai kurie autoriai, remdamiesi nenuginčijamu TIV ryšiu su teise į gyvybę, TIV traktuoja tarptautinės paprotinės teisės dalimi. Pvz., LASKOWSKI, S. R. *Das Menschenrecht* <...>. Vis dėlto pagal šiuo metu moksle vyraujančią poziciją kol kas TIV negali būti vertinama kaip tarptautinės paprotinės teisės norma. Pvz., MCCAFFREY, S. C. *The Human* <...>, p. 232; HARDBERGER, A. *Life* <...>, p. 340. TULLY, S. *A Human Right to Access Water? A Critique of General Comment No. 15. Netherlands Quarterly of Human Rights*, 2005, vol. 23, issue 1, p. 43, 51.

¹⁹ Pvz., Izraelio aukščiausias teismas byloje *Abdallah Abu Massad* prieš *Water Commissioner*, kurioje teismas nagrinėjo klausimą, kokia apimtimi beduinai, gyvenantys nelegaliose gyvenvietėse, turi teisę reikalauti, jog valstybė įrengtų privačius prisijungimo prie vandens punktus tose gyvenvietėse. Plačiau žr.: MURTHY, S. L., WILLIAMS, M.; BASKIN, E. *The Human Right to Water in Israel: A Case Study of the Unrecognised Bedouin Villages in the Negev. Israel Law Review*, 2013, vol. 46, issue 1, p. 32–33.

Taigi galima teigti, kad teisė į vandenį nesuvokiama kaip suteikianti teisę į neribotą kiekį vandens. Iš esmės ji reiškia tik teisę į tokį kiekį vandens, kuris būtinas esminiams poreikiams patenkinti²⁰.

Vandens kokybė suponuoja, kad vanduo turi būti sveikas, t. y. neturėti mikroorganizmų, cheminių medžiagų ir nekelti radiologinio pavojaus, keliančių grėsmę asmens sveikatai. Be to, vanduo turi būti priimtinos spalvos, kvapo ir skonio.

Vandens pasiekiamumo elementą sudaro keturios dimensijos, t. y. *fizinis, ekonominis, nediskriminacinis ir informacinis pasiekiamumas*.

Fizinis pasiekiamumas reiškia, kad vanduo, vandens paslaugos ir infrastruktūra visiems gyventojams turi būti pasiekiami saugiu atstumu. Vanduo turi būti pasiekiamas kiekviename namų ūkyje, mokslo institucijoje ir darbo vietoje ar netolimoje jų kaimynystėje. Dėl priegios prie vandens neturi kilti grėsmės fiziniam asmens saugumui.

Ekonominis pasiekiamumas reiškia, kad vanduo, vandens paslaugos ir infrastruktūra turi būti visiems įperkami. Tiesioginės ir netiesioginės išlaidos bei mokesčiai, susiję su vandeniu, turi būti prieminamo dydžio, jie neturi kelti grėsmės kitų žmogaus teisėms įgyvendinti. Taigi galima teigti, kad, viena vertus, teisė į vandenį nereiškia, kad vanduo turi būti nemokamas²¹. Kita vertus, teisė į vandenį nustato tam tikras vandens apmokestinimo ribas.

Nediskriminacinis pasiekiamumas reiškia, kad vanduo, vandens paslaugos ir infrastruktūra teisiškai ir faktiškai turi būti pasiekiami visiems lygiais pagrindais, įskaitant net labiausiai pažeidžiamas visuomenės grupes.

Informacinis pasiekiamumas apima teisę siekti, gauti ir perduoti informaciją, susijusią su vandeniu. Žmonėms ir jų grupėms turi būti suteikti priega prie visos valstybės ar trečiųjų asmenų turimos informacijos, susijusios su vandeniu, vandens paslaugomis ir aplinka.

Sistemiškai išanalizavus Komentarą, galima išskirti dar keletą papildomų teisės į vandenį turinį sudarančių elementų, tai yra visuomenės dalyvavimo principą ir teisę į gynybos priemones²². Galima

²⁰ Šiai pozicijai pritariama ir mokslinėje doktrinoje: pvz., GLEICK, P. H. Basic <...>, p. 88; FITZMAURICE, M. The Human Right to Water. *Fordham Environmental Law Review*, 2006–2007, issue 18, p. 542. Vis dėlto kai kurie mokslininkai pasisako ir už platesnį TĮV turinį: antai, N. Rosemann nuomone, TĮV turi apimti ir vandens naudojimą nekomerciniam žemės ūkiui. ROSEMANN, N. *Das Menschenrecht auf Wasser unter den Bedingungen der Handelsliberalisierung und Privatisierung – Eine Untersuchung der Privatisierung der Wasser- und Abwasserversorgung in Manila*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2003, p. 35. D. Ziganshina vertinimu, TĮV turėtų apimti ne tik žmonių išlikimo ir fiziologinius poreikius, bet apskritai būti susieta su galėjimu gyventi oriai. ZIGANSHINA, D. Rethinking the Concept of the Human Right to Water. *Santa Clara Journal of International Law*, 2008, vol. 6, no. 1, p. 117.

PSO esminių poreikių patenkinimą sieja su prieiga prie 20 litrų geriamojo vandens žmogui per parą. Prieiga per internetą: <http://www.who.int/water_sanitation_health/emergencies/qa/emergencies_qa5/en/>. Mokslo doktrinoje nurodomas didesnis, t. y. 50 litrų, vandens kiekis. Žr. GLEICK, P. H. The Human Right <...>, p. 495; KIEFER, T; BROLMANN, C. Beyond State Sovereignty: The Human Right to Water. *Non-State Actors and International Law*, 2005, vol. 5, p. 200. Reikia pasakyti, kad eksplicitiškai nurodomas pakankamas kiekis geriamojo vandens, užtikrinantis esminius poreikius, varijuoja ir tam tikrose valstybėse, pvz., Vengrijoje jis sietinas su 20 litrų žmogui per parą, Belgijoje – 15 m³ žmogui per metus. Žr.: Right to Water and the Protection of Fundamental Rights in Hungary. 2013, p. 74 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-12-29]. Prieiga per internetą: <<https://www.ajbh.hu/documents/14315/121663/Right+to+water+Book.pdf/b0a67476-20a7-4f40-91f3-f2024df9ad49>>; ARMENI, CH. *The Right to Water*. 2008, p. 1-2 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-09-27]. Prieiga per internetą: <<http://www.ielrc.org/content/f0802.pdf>>.

²¹ Iš tiesų TĮV pripažįstančiose valstybėse šios teisės suvokimas paremtas požiūriu, kad ji nesuteikia teisės gauti vandens nemokamai. Vis dėlto kai kurių valstybių praktikoje galima aptikti ir tokio vyraujančio požiūrio išimčių. Šios valstybės TĮV suvokia itin plačiai. Jos TĮV įgyvendinimą sieja su valstybės pareiga suteikti kiekvienam asmeniui tam tikrą kiekį geriamojo vandens, reikalingo esminiams poreikiams tenkinti, nemokamai. Pvz., Belgijoje kiekvienam žmogui suteikiama 15 m³ geriamojo vandens per metus nemokamai. Žr.: ARMENI, CH. The Human <...>, p. 1–2. Įtvirtinti analogišką pareigą buvo siūloma ir Prancūzijoje. Šis pasiūlymas buvo atmestas argumentuojant tuo, kad dauguma išgali sumokėti už geriamąjį vandenį. Be to, būtų sudarytas klaidingas įspūdis, kad vanduo yra nemokamas. Prieiga per internetą: <<http://www.assemblee-nationale.fr/14/amendements/3199/AN/1.asp>>.

²² Žr. Komentarą 48, 55 punktus.

teigti, kad teisei į vandenį būdinga įprasta procedūrinių asmens teisių, sietinų su teisės į tinkamos kokybės aplinką praktinio įgyvendinimo turiniu²³, triada – teisė gauti informaciją, teisė dalyvauti priimant sprendimus ir teisė į gynybos priemones.

Apibendrinant pažymėtina, kad teisė į vandenį sietina su stipresne prieigos prie geriamojo vandens teisine apsauga. Ji turėtų suteikti kiekvienam teisę į pakankamą kiekį sveiko, priimtino, fiziškai pasiekiamo ir įperkamo geriamojo vandens esminiams poreikiams patenkinti. Teisės į vandenį turinys apima šiuos elementus: vandens prieinamumą (pakankamumą ir tiekimo nenutrūkstumą), vandens kokybę, vandens fizinį, ekonominį ir nediskriminacinį pasiekiamumą, taip pat šios teisės įgyvendinimo procedūrinius elementus (teisę į informaciją, teisę dalyvauti priimant sprendimus ir teisę į gynybos priemones).

2. Teisės į vandenį reglamentavimas ir apsauga nacionalinėse teisinėse sistemose

Tarptautinės bendruomenės aiškiai reiškia pozicija dėl žmogaus teisės į vandenį egzistavimo viena ar kita forma turėjo atgarsį ir nacionalinių valstybių teisėje, pirmiausia konstituciniėje.

Atliktas tyrimas leidžia teigti, kad konstitucinis teisės į vandenį aktualumas tam tikrose valstybėse pasireiškia skirtingomis formomis: pirma, ši teisė konstitucinio lygmens apsaugą gali įgyti ją, kaip savarakišką teisę, *expressis verbis* įtvirtinus šalies konstitucijoje; antra, teismui pripažinus, kad ši teisė yra netiesiogiai (implicitiškai) įtvirtinta kitose konstitucinėse teisėse; trečia, prieigą prie geriamojo vandens, *inter alia*, teisės į vandenį elementus (žr. šio straipsnio pirmąją dalį) apsaugant teisiniu keliu, panaudojus kitas konstitucines teises, tačiau susilaikant nuo aiškaus teisės į vandenį įvardijimo (pripažinimo).

Dėl vis didėjančio visuomenės sąmoningumo ir aktyvumo teisės į vandenį atžvilgiu, pastebima tendencija, kad šiuo metu itin aktualiu tampa pirmasis iš aptartų būdų – teisės į vandenį eksplicitinis įtvirtinimas (ar siekis ją įtvirtinti) valstybių konstitucijose (dažnai po pilietinės visuomenės iniciatyvų ir (ar) protestų).

Antai vien pažvelgus į Europos regioną²⁴: 2005 m. Belgijos parlamentas priėmė vadinamąją Vandens rezoliuciją. Joje prieiga prie sveiko geriamojo vandens pripažinta žmogaus teise, kuri turi būti įtvirtinta Belgijos konstitucijoje. Vis dėlto iki šiol nėra pasiekta susitarimo dėl šio konstitucijos pakeitimo²⁵. Nuo 2014 m. Airijos visuomenė taip pat aktyviai remia konstitucinę teisės į vandenį pripažinimą²⁶. 2016 m. lapkričio 17 d. Slovėnijos parlamentas priėmė konstitucijos pakeitimą – nusprendė papildyti Slovėnijos konstituciją 70a straipsniu. Jame įtvirtinta, kad kiekvienas turi teisę į geriamąjį

²³ Žr.: ŽVAIGŽDINIENĖ, I. Aplinkos <...>, p. 3.

²⁴ Tai dar akivaizdžiau regima pasauliniame TIV pripažinimo kontekste: štai Pietų Afrikos Respublikos konstitucijoje (27 str.) įtvirtinta „kiekvienas turi teisę turėti prieigą prie pakankamo kiekio vandens“; Ugandos konstitucijoje (14 str.) – „valstybė <...> užtikrina, kad visi ugandiečiai naudotųsi <...> prieiga prie švaraus bei sveiko vandens“; Bolivijos konstitucijoje (16 str. 1 d.; 20 str. 1 d.) – „kiekvienas turi teisę į vandenį“; „kiekvienas turi teisę į lygiais pagrindais paremtą, visapusišką prieigą prie esminių geriamojo vandens paslaugų“; Urugvajaus konstitucijoje (47 str.) – „prieiga prie geriamojo vandens ir sanitarijos yra fundamentalios žmogaus teisės“; Demokratinės Kongo Respublikos konstitucijoje (48 str.) – „užtikrinama teisė į prieigą prie geriamojo vandens“; Maroko konstitucijoje (31 str.) – „valstybė, kompetentingos valstybės institucijos ir teritoriniai vienetai dirba tam, kad sutelktų visas prieinamas priemones, palengvinančias lygiais pagrindais paremtą gyventojų prieigą prie sąlygų, kurios leistų jiems naudotis teise į prieigą prie vandens ir teise į sveiką aplinką“; Kenijos konstitucijoje (43 str. 1 d.) – „kiekvienas turi teisę į pakankamą kiekį švaraus ir sveiko vandens“; Ekvadoro konstitucijoje (3 str. 1 d.; 12 str.) – valstybės svarbiausios pareigos yra: <...> užtikrinti lygiais pagrindais pagrįstą gyventojų teisę į vandenį“.

²⁵ THIELBORGER. P. *The Right(s) <...>*, p. 19.

²⁶ MURRAY, T. *Contesting Economic and Social Rights in Ireland: Constitution, State and Society*, 1848–2016. Cambridge University Press, 2016, p. 326–327. 2014 m. Airijos parlamente vykęs bandymas pakeisti Airijos konstituciją, įtvirtinant nuostatą, kad „Valstybė pripažįsta visų žmonių teisę į pakankamą kiekį sveiko ir pasiekiamo vandens bei kaip bendro gėrio saugotoja gina šią teisę ir užtikrina, kad vandens paslaugos bei infrastruktūra išliktų valstybės nuosavybe“, nebuvo sėkmingas. Žr.: Thirty-fourth Amendment of the Constitution (No. 3) Bill 2014 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-12-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.oireachtas.ie/viewdoc.asp?DocID=27549&&CatID=59>>.

vandenį. Vandens ištekliai yra valstybės valdomas viešas gėris, pirmiausia jie skirti užtikrinti subalansuotą geriamojo vandens tiekimą ir vandenį namų ūkio reikmėms. Draudžiama vandens išteklius laikyti preke²⁷. 2011 m. Vengrijos konstitucijos XX straipsnyje įtvirtinta, kad kiekvienas turi teisę į fizinę ir dvasinę sveikatą. Vengrija prisideda prie šios teisės įgyvendinimo užtikrinama prieiga prie sveiko maisto ir geriamojo vandens²⁸.

Pasauliniame konstitucinės teisės į vandenį pripažinimo kontekste reikia pažymėti, kad valstybių pasirinktos šios teisės formuluotės yra gana abstrakčios, bendro pobūdžio, todėl pagal jas sudėtinga vienareikšmiškai atskleisti šios teisės turinį. Tai turėtų padaryti konstitucinės justicijos institucijos, aiškindamos minėtų konstitucinių nuostatų turinį. Vis dėlto net tokia kontekste reikia pažymėti, kad vartojamose formuluotėse galima aptikti komentare išskirtus teisės į vandenį elementus (pvz., vandens kokybę, nediskriminacinį vandens pasiekiamumą, vandens pakankamumą).

Kaip minėta, konstitucijos gali įtvirtinti konstitucinę teisę į vandenį ir netiesiogiai. Tada konstitucinė teisė į vandenį tampa integraliu kitų konstitucinių teisių elementu. Šiuo atveju itin svarbus tampa teismų atliekamas konstitucinių nuostatų aiškinimas. Būtent nuo jų aktyvumo ir priklauso konstitucinės teisės į vandenį apsauga (*inter alia*, jos mastas).

Konstitucinės teisės, kuriose „glūdi“ konstitucinių nuostatų interpretavimo keliu „atrandama“ konstitucinė teisė į vandenį, yra skirtingos. Antai Izraelio AT pripažino, kad konstitucinė *teisė gyventi oriai* apima ir konstitucinę teisę į vandenį²⁹. Belgijos arbitražo teismas pripažino, kad kiekvieno asmens teisė į minimalaus kiekio geriamojo vandens tiekimą kyla iš Belgijos konstitucijos 23 straipsnio, garantuojančio *teisę gyventi oriai* ir *teisę į sveikos aplinkos apsaugą*³⁰. Indijos aukščiausiasis teismas pripažino, kad *teisė į gyvybę*, įtvirtinta Indijos konstitucijos 21 straipsnyje, apima ir teisę į vandenį³¹. Kosta Rikos aukščiausiojo teismo konstituciniai rūmai, Indonezijos konstitucinis teismas, Kolumbijos konstitucinis teismas, Argentinos aukščiausiasis teismas pripažino, kad teisė į vandenį yra konstitucinės *teisės į sveiką aplinką* dalis³².

Kaip minėta, prieiga prie geriamojo vandens, *inter alia*, teisės į vandenį turinio elementai gali būti apsaugomi teisminiu keliu, panaudojant kitas konstitucines teises, tačiau teismui susilaikant nuo teisės į vandenį įvardijimo. Teismams vartojant šią metodologiją, pateikiamos nuorodos į įvairias konstituci-

²⁷ [interaktyvus. Žiūrėta 2016-11-27]. Prieiga per internetą: <http://www.vlada.si/en/media_room/newsletter/slovenia_weekly/news/article/high_level_of_water_protection_58972/>.

²⁸ The Fundamental Law of Hungary [interaktyvus. Žiūrėta 2016-06-05]. Prieiga per internetą: <<http://hunconcourt.hu/rules/fundamental-law>>.

²⁹ Ši išvada padaryta jau minėtoje byloje *Abdallah Abu Massad* prieš *Water Commissioner*.

³⁰ Belgian Court of Arbitration. Judgment No. 36/98 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-09-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.arbitrage.be/public/f/1998/1998-036f.pdf>>. Byloje teismas sprendė dėl Flamanų regiono sprendimo, numatančio, kad visi gyventojai turi teisę gauti minimalų kiekį geriamojo vandens (15 m³) nemokamai. Šį sprendimą ginėjo vandens tiekėjas, argumentuodamas tuo, kad toks reguliavimas pažeidžia jo kompetenciją. Teismas pripažino, kad Flamanų regionas turi teisę įvesti tokį nemokamai tiekiamo vandens kiekį. Teismas argumentavo, kad ginčijamas reguliavimas, viena vertus, materializuoja kiekvieno asmens teisę į minimalaus kiekio geriamojo vandens tiekimą, teisę, kuri kyla iš Belgijos konstitucijos 23 straipsnio ir kurią taip pat numatė Darbotvarkės 21, priimtos 1992 m. Rio konferencijoje, aštuonioliktasis skyrius. Kita vertus, šiuo reguliavimu siekiama skatinti racionalų vandens vartojimą ir sumažinti vandens švaistymą, tai yra konkretinama teisė į sveikos aplinkos apsaugą, garantuojamą Belgijos konstitucijos 23 straipsnyje. Iš tikrųjų logiška, kad nemokamas 15m³ vandens tiekimas lems vandens kainų augimą ir tokiu būdu suteiks papildomų paskatų sumažinti vandens vartojimą.

³¹ WINKLER, I. Judicial Enforcement of the Human Right to Water – Case Law from South Africa, Argentina and India. *Law, Social Justice and Global Development Journal*, 2008, vol. 1, p. 12.

³² BOYD, D. R. *The Environmental Rights Revolution: Constitutions, Human Rights, and the Environment*. Dissertation. The University of British Columbia, 2010, p. 187, 244. OLMOS GIUPPONI, M. B.; PAZ, M. C. The Implementation of the Human Right to Water in Argentina and Colombia. *Anuario mexicano de derecho internacional*, 2015, vol. 15, p. 335, 343.

nes teisės, pvz., teisę į gyvybę, sveikatą, gyvenimo ir aplinkos kokybę³³, teisę į privačią nuosavybę³⁴, teisę į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą³⁵, teisę į tinkamą būstą³⁶, teisę dalyvauti priimant sprendimus, kurie gali turėti poveikį aplinkai³⁷.

³³ Pvz., Portugalijos konstitucinis tribunolas (toliau – Tribunolas) nagrinėjo vandens tiekėjo teisės nutraukti vandens tiekimą susidariusi įsiskolinimui už paslaugas klausimą. Vandens tiekėjas, siekdamas paspartinti skolos grąžinimą, vandens tiekimą nutraukė ne tame vartotojui nuosavybės teise priklausančiame objekte, dėl kurio susidarė skolos, o kitame jam priklausančiame objekte. Nutraukimas buvo pagrįstas įstatymo nuostata, kurios konstitucingumą ir vertino Tribunolas. Nagrinėdamas kilusį klausimą, Tribunolas pažymėjo, kad Portugalijos konstitucija (64, 65, 66 str.) garantuoja teises, kurioms įgyvendinti yra būtina prieiga prie vandens. Nepriimtina, kad prieiga prie žmogui vartoti skirto vandens ir aplinkos bei gyvenimo kokybė, kurias suteikia ši prieiga, būtų priklausomi vien nuo verslo apsaugos logikos, paremtos prievartos priemonėmis, prieš griežtai sutarčių nevykdančius vartotojus. Todėl vertybės, susijusios su prieiga prie žmogui vartoti skirtu vandens, nusveria prievartos priemonių, taikomų nemokiems vartotojams, ekonominę svarbą, parodydamas tokių priemonių neproporcingumą. Ginčijamos nuostatos neatitinka Portugalijos konstitucijos garantuojamų teisių į gyvybę, sveikatą, gyvenimo ir aplinkos kokybę. Žr.: 2004 m. lapkričio 30 d. sprendimas byloje *Empresa Pública das Aguas de Lisboa*. In *The Human Rights to Water and Sanitation in Courts Worldwide: A Selection of National, Regional and International Case Law*, 2014, p. 219–220. Prieiga per internetą: <http://www.waterlex.org/?post_type=post_publications&p=2817>.

³⁴ Pvz., Slovėnijos Respublikos konstitucinis teismas vertino situaciją, kai vandens tiekėjas nutraukė vandens tiekimą visiems pastato, kuriame nebuvo individualios tiekiamo vandens matavimo sistemos, gyventojams. Vandens tiekimas buvo nutrauktas, nes dalis šiame pastate esančių butų gyventojų nesumokėjo už vandenį. Teismas konstatavo, kad požiūris, jog asmuo, gyvenantis pastate, kuriame yra daugiau nei vienas butas ir kuriame techniškai negalima individuali vandens matavimo sistema, yra įpareigotas toleruoti vandens tiekimo nutraukimą, kai kituose to paties pastato butuose esantys asmenys nesumoka už vandens tiekimą, prieštarauja konstitucinei teisei į privačią nuosavybę. Kol konkrečiuose butuose gyvenantys asmenys neturi galimybės organizuoti suvartoto vandens individualaus matavimo, vandens tiekimo nutraukimas vien tik dėl to, kad tai būtų paprasčiausias būdas atgauti vandens tiekėjo skolas, yra neproporcingas. Žr.: 1999 m. vasario 11 d. sprendimą byloje Nr. Up-156/98 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-09-25]. Prieiga per internetą: <<http://odlocitve.us-rs.si/en/odlocitev/AN01791?q=water>>.

³⁵ Pvz., Prancūzijos aukščiausiasis administracinis teismas nagrinėjo byla dėl valstybės pareigūno atsisakymo prijungti pareiškėjos nuosavybę prie geriamojo vandens sistemos. Pareiškėja, žemės savininkė, savo nuosavybėje sumontavo du priekabinius namelius, kuriuose kartu su vyru ir vaikais gyveno. Pareiškėja pareikalavo, kad jos nuosavybė būtų prijungta prie geriamojo vandens tiekimo sistemos. Pareigūnas atsisakė tai padaryti, remdamasis tuo, kad jos nuosavybė yra apsaugos zonoje, kurioje pagal įstatymą draudžiama montuoti priekabinius namelius. Teismas pripažino, kad kvestionuojamas pareigūno sprendimas reiškia, jos valstybės kompetentinga institucija pažeidė Konvencijos 8 straipsnyje garantuojamą teisę į privatų ir šeimos gyvenimą. Atsižvelgiant į tai, kad toks pažeidimas gali būti pateisinamas teritorijų planavimo, saugumo ir aplinkos apsaugos tikslais, valstybės kompetentinga institucija kiekvienu atveju turi užtikrinti, o teismas patikrinti, ar minėto pažeidimo padariniai, kylantys iš atsisakymo prijungti asmens nuosavybę prie geriamojo vandens tiekimo sistemos, yra proporcingi teisėtam tikslui. Žr.: 2010 m. gruodžio 15 d. sprendimą byloje *Madame Sandra A* prieš *Commune de Gouvernes*. In *The Human Rights to Water and Sanitation in Courts Worldwide: A Selection of National, Regional and International Case Law*. 2014, p. 200–201. Prieiga per internetą: <http://www.waterlex.org/?post_type=post_publications&p=2817>.

³⁶ Pvz., paminėtina Prancūzijos kasacinio teismo nagrinėta byla, kurioje buvo sprendžiama dėl dviejų įmonių direktoriaus atsakomybės. Direktorius įdarbino ir apgyvendino keliolika sezoninių darbuotojų. Kaip nustatė teismas, darbuotojų gyvenimo sąlygos buvo pasibaisėtinos (*inter alia*, vanduo, kuris kartais net nebuvo tinkamas vartoti, turėjo būti paimamas iš šulinio, esančio už 50 m nuo gyvenamosios vietos; buvo tik 6 sanitarijos priemonės, kuriomis naudojosi 100 žmonių). Teismas šioje byloje, be kita ko, konstatavo, kad aptartos būsto sąlygos neatitiko konstitucinės teisės į tinkamą būstą. Žr.: 2010 m. vasario 16 d. sprendimą byloje *Laurent X*. In *The Human Rights to Water and Sanitation in Courts Worldwide: A Selection of National, Regional and International Case Law*. 2014, p. 202–203. Prieiga per internetą: <http://www.waterlex.org/?post_type=post_publications&p=2817>.

³⁷ Pvz., paminėtina Prancūzijos konstitucinės tarybos nagrinėta byla, kurioje ji sprendė, ar kompetentingas valstybės pareigūnas, remdamasis Aplinkos kodekso norma, turėjo teisę nustatyti geriamojo vandens išgavimo teritorijų apsaugos zonas ir įtvirtinti savanoriškų veiksmų bei privalomų priemonių programas, skirtas nitratų kiekiui, rastam atitinkamuose vandens ištekliuose, sumažinti. Šioje byloje ūkininkų asociacija kvestionavo minėtos Aplinkos kodekso nuostatos konstitucingumą, remdamasi tuo, kad ji neužtikrina visuomenės dalyvavimo principo, įtvirtinto Aplinkos chartijos 7 straipsnyje. Aiškindama šį straipsnį, Konstitucinė taryba pažymėjo, kad administraciniai sprendimai, apibrėžiantys apsaugos zonas teritorijoms, iš kurių išgaunamas geriamasis vanduo, ir nustatantys programas, turi poveikį aplinkai. Nei kvestionuojama norma, nei kitos teisės aktų nuostatos neužtikrino visuomenės dalyvavimo principo. Todėl, priimdama kvestionuoja-

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje teisė į vandenį tiesiogiai neįvardijama. Tačiau Konstitucijos negalima aiškinti vien formaliai (pažodžiui). Konstitucija, jeigu ji būtų aiškinama vien taikant lingvistinį metodą, pažodžiui, negalėtų būti Lietuvos aukščiausioji teisė, nes būtų iš esmės sutapatinama su jos tekstine forma – būtų suabsoliutinama Konstitucijos raidė ir ignoruojama Konstitucijos dvasia³⁸. Būtent tokį aiškinimą užtikrina LRKT, formuodamas ir plėtodamas oficialią konstitucinę doktriną. Iki šiol oficialioje konstitucinėje doktrinoje teisė į vandenį nebuvo paminėta.

Nors reikia pripažinti, kad bent jau viena potenciali galimybė išplėtoti oficialią konstitucinę doktriną šiuo klausimu buvo. Turima omenyje byla Nr. 23/2013, kurioje buvo priimtas 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas³⁹. Pareiškėja šioje byloje kvestionavo Žemės gelmių įstatymo nuostatų konstitucingumą, be kita ko, nurodydama, kad dėl žemės gelse likusių hidrauliniam ardymui panaudotų medžiagų judėjimo gali būti užterštas aukščiau slūgsančiuose sluoksniuose esantis mineralinis ar geriamasis gėlas vanduo. Šioje byloje LRKT konstatavo, kad įstatymuose yra nustatytos priemonės, skirtos žmonių sveikatai ir aplinkai apsaugoti, *inter alia*, hidraulinio ardymo būdu atliekant žemės gelmių tyrimus ir (arba) naudojant jų išteklius, įskaitant išsklaidytuosius angliavandenilius. Šiomis priemonėmis yra sudarytos prielaidos, hidraulinio ardymo būdu tiriant žemės gelmes ir (arba) naudojant jų išteklius, tarp jų – išsklaidytuosius angliavandenilius, susidariusias atliekas palikus dirbtinėse žemės gelmių ertmėse, nepakenkti žmonių sveikatai ir aplinkai (įskaitant žemės gelmes, požeminio ir paviršinio vandens telkinius, geriamąjį vandenį); nėra pagrindo teigti, kad šios priemonės yra nepakankamai veiksmingos. Kitaip tariant, LRKT geriamojo vandens apsaugą susiejo su žmonių sveikata ir aplinka. Tai leistų teigti, kad, iškilus poreikiui ateityje išvesti konstitucinę teisę į vandenį, ji galėtų būti kildinama iš Konstitucijos 53 straipsnio 1, 3 dalių ir 54 straipsnio nuostatų. Be to, atsižvelgiant į kitų valstybių patirtį, manytina, kad konstitucinė teisė į vandenį pagrįstai galėtų būti išvedama ir aiškinant konstitucines nuostatas, užtikrinančias asmens gyvybės ir orumo apsaugą (Konstitucijos 19 str., 21 str. 2 ir 3 d.)⁴⁰. Taigi šiuo metu konstitucinė teisė į vandenį, nors ir neįvardyta tiesiogiai Konstitucijoje, galėtų būti kildinama iš jos.

Vis dėlto nesant aiškios (eksplicitiškai išreikštos), aukščiausiu teisiniu lygmeniu įtvirtintos teisės į vandenį apsaugos, kyla grėsmė, kad ši teisė gali būti fragmentiška, „pasklidusi“ atskiruose teisės

mą nuostatą ir neatsižvelgdamas į visuomenės dalyvavimo principą, įstatymų leidėjas peržengė savo kompetenciją. Žr.: 2012 m. liepos 27 d. sprendimą byloje *Fédération Départementale des Syndicats d'Exploitants Agricoles du Finistère*. In *The Human Rights to Water and Sanitation in Courts Worldwide: A Selection of National, Regional and International Case Law*. 2014, p. 197–199. Prieiga per internetą: <http://www.waterlex.org/?post_type=post_publications&p=2817>.

³⁸ LRKT 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 32-1292.

³⁹ TAR, 2015-12-16, nr. 19859.

⁴⁰ Tai pagrįstų ir negausi bendrosios kompetencijos teismų praktika, susijusi su priegos prie geriamojo vandens apsauga. Pvz., Lietuvos apeliacinis teismas (toliau – LtApT) 2013 m. lapkričio 7 d. nutartyje civilinėje byloje Nr. 2A-888/13 nurodė, kad neteisėtas geriamojo vandens tiekimo nutraukimas lėmė ieškovo *gyvenimą asmens orumą žeminančiomis sąlygomis*. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) 2013 m. balandžio 5 nutartyje civilinėje byloje Nr. 3K-3-210/2013 pripažino, kad vandens tiekėjas pažeidė pareigą nepertraukiamai tiekti vandenį vartotojams. Tuo buvo pažeista ieškovių teisė vartoti sveiką ir švarų geriamąjį vandenį, gauti vandens nuotekoms šalinti ir kitoms buitiniams reikmėms tenkinti. Tai lėmė ieškovių *gyvenimą asmens orumą žeminančiomis sąlygomis*. LAT taip pat pažymėjo, kad Konstitucijos 54 straipsnio 1 dalyje nustatytas vienas *valstybės veiklos tikslų – užtikrinti žmonių teises į sveiką ir švarią aplinką*. Aplinkos samprata paprastai apima susijusius elementus, kurių vienas yra vanduo. Racionalus ir tinkamas vandens, ypač geriamojo, naudojimas susijęs su kita *valstybės funkcija – rūpintis žmonių sveikata*. Tam, kad racionaliai būtų naudojami gamtos išteklių, būtinas toks teisinis reglamentavimas, kuris užtikrintų asmenų teisę jais naudotis, o jeigu teisiniu reglamentavimu toks naudojimas būtų ribojamas, jis turi būti pateisinamas konstitucinių vertybių derinimu. LAT 2010 m. balandžio 13 d. nutartyje, priimtoje baudžiamojoje byloje Nr. 2K-240/2010, konstatavo, kad priegos prie geriamojo vandens netekimas (kaltinamasis užteršė nukentėjusiajai priklausiusiam šulinyje buvusį vandenį) lėmė nukentėjusios teisės į švarią aplinką pažeidimą, nes kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis gyvenimas.

aktuose ir skirtingai aiškinama ją įgyvendinančių institucijų. Būtent toks fragmentiškumas ir aiškumo trūkumas gali būti pastebėtas Lietuvoje. Kaip minėta, gyventojų teisė vartoti sveiką ir švarų geriamąjį vandenį bei gauti informaciją apie jo saugą ir kokybę įtvirtinta GVĮ (žr. 1 str. 1 d.). Palyginus šią formulotę su tarptautiniuose dokumentuose pateiktais teisės į vandenį turinio kontūrais, iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad GVĮ užtikrina tik kelis teisės į vandenį elementus, tai yra vandens kokybę ir informacinį pasiekiamumą. Tačiau GVĮ 12 straipsnio 6 dalyje vartojama kiek kitokia formulotė – „gyventojų teisė vartoti geriamąjį vandenį“ – galėtų suponuoti ir platesnį šios teisės suvokimą. Vien sistemiskai išanalizavus vandens išteklių apsaugą, valdymą ir naudojimą reglamentuojančius teisės aktus, matyti, kad jie netiesiogiai įtvirtina ir kitus (šio straipsnio pirmoje dalyje nurodytus) teisės į vandenį elementus. Antai vandens prieinamumo elementą atspindi, pvz., GVĮ 5 straipsnio 1 dalis; 7 straipsnio 1 dalis; 8 straipsnio 1 dalis; Geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatymo (toliau – GVTNTĮ)⁴¹ 20 straipsnio 2 dalies 5 punktą; ekonominio pasiekiamumo – pvz., Vandens įstatymo (toliau – VI)⁴² 31 straipsnio 3 dalis; nediskriminacinio pasiekiamumo – GVTNTĮ 34 straipsnis; procedūrinius elementus – pvz., VI 29 straipsnis, GVĮ 4 straipsnio 2 dalies 3, 5, 6 punktai, 10 straipsnio 2, 5 dalys, 11 straipsnio 6, 9, 11 dalys, 12 straipsnio 5 dalies, 14 straipsnis. Tai patvirtina ir negausi teismų praktika⁴³.

Toks teisinio reglamentavimo fragmentiškumas ir teismų praktikos trūkumas šiuo metu neleidžia vienareikšmiškai teigti, kad GVĮ įtvirtinta gyventojų teisė vartoti geriamąjį vandenį užtikrina analogiškos (ar didesnės) apimties teisinę apsaugą asmenų prieigai prie geriamojo vandens kaip ir iš TESKTP kildinama teisė į pakankamą kiekį sveiko, priimtino, fiziškai pasiekiamo ir įperkamo geriamojo vandens esminiems poreikiams patenkinti. Esamos problemos, susijusios su prieiga prie geriamojo vandens, taip pat stiprėjanti prieigos prie vandens apsauga tarptautinėje bendruomenėje bei tam tikrose valstybėse pagrįstą būtinybę tobulinti gyventojų teisės vartoti geriamąjį vandenį apibrėžtį Lietuvos teisėje.

3. Teisės į vandenį įgyvendinimo problematika atsivėlgiant į vandens ekonominį pasiekiamumą (įperkumą)

Formalus teisės į vandenį pripažinimas telieka pažadu popieriuje, jei negarantuojamas atitinkamas šią teisę įgyvendinantis mechanizmas. Įgyvendinant šią teisę, vienas iš realiai kylančių iššūkių yra šios teisės (vieno iš jos elementų – ekonominio pasiekiamumo (įperkumo) suderinimas su vartotojų pareiga mokėti už vandens paslaugas. Tokio derinimo poreikis iškyla, pvz., tais atvejais, kai vartotojas neišgali susimokėti už gaunamas vandens paslaugas, o vandens tiekėjui, užtikrinant jo ekonominius interesus, suteikiama teisė visiškai nutraukti vandens tiekimą dėl įsiskolinimo. Šis aspektas itin aktualus ir Lietuvoje.

Lietuvos teisės aktuose yra įtvirtinta (geriamojo vandens tiekėjų, savivaldos) pareiga – užtikrinti nepertraukiamą vandens paslaugų teikimą⁴⁴. Tačiau nepertraukiamas vandens tiekimas vis dėlto nėra

⁴¹ *Valstybės žinios*, 2006, nr. 82-3260; TAR, 2014-06-17, nr. 2014-07685.

⁴² *Valstybės žinios*, 1997, nr. 104-2615; 2003, nr. 36-1544.

⁴³ Pvz., LtApT nutartyje, priimtoje civilinėje byloje 2A-888/13, pripažino, kad vandens tiekėjas neteisėtai (iš anksto, raštu nepranešęs ir nesudaręs sąlygų ieškovui gauti geriamojo vandens į butą) nutraukė vandens tiekimą. Šiame sprendime teismas įvardijo ieškovo teisę vartoti kokybišką geriamąjį vandenį, gauti vandens nuotekoms šalinti ir kitoms buitiniams reikmėms tenkinti. Šią teisę teismas iš principo susiejo su teise į nepertraukiamą vandens tiekimą (vandens prieinamumo elementas).

⁴⁴ Žr., pvz., GVĮ 5 str. 1 d.; 7 str. 1 d.; 8 str. 1 d.; GVTNTĮ 20 str. 2 d. 5 p.; Aprašo 31 p., 58.1 p. Nepertraukiamas vandens tiekimas apibrėžiamas kaip pagal kiekį ir tiekimo reguliaramą vandens vartotojus tenkinantis geriamojo vandens tiekimas (GVĮ 2 str. 18 d.).

absoliutus. Jo išimtis apibrėžia GVTNTĮ (16 str. 21 d.⁴⁵; 20 str. 2 d. 5 p.⁴⁶;) ir Geriamojo vandens tiekimo ir (arba) nuotekų tvarkymo viešosios sutarties standartinių sąlygų aprašas⁴⁷ (toliau – Aprašas) (32 p.). Pagal Aprašo 32 punktą iš principo išskirtini keturi atvejai, kai galima nutraukti geriamojo vandens tiekimą. Vienas iš jų – jeigu neapmokama sąskaitos už geriamąjį vandenį ir (arba) nuotekų tvarkymą daugiau kaip 45 kalendorines dienas, skaičiuojant nuo atsiskaitymo termino paskutinės dienos. Taigi Lietuvoje geriamojo vandens tiekimo nutraukimas dėl įsiskolinimo iš esmės nėra draudžiamas.

Vandens tiekimo nutraukimas, viena vertus, yra itin veiksminga⁴⁸ priemonė, skatinanti skubiai padengti įsiskolinimą ir tokiu būdu tenkinanti ekonominius vandens tiekėjo interesus. Kita vertus, tai vienas iš griežčiausių skolos išieškojimo būdų. Jos pritaikymas sukelia drastiškus socialinius padarinius – absoliutų prievos prieš vandens netekimą. Kitaip tariant, asmuo nebegauna vandens net esminiams poreikiams tenkinti. Taigi tokiu atveju galima kalbėti apie potencialų teisės į vandenį pažeidimą (pvz., kai neišgalintys susimokėti asmenys ar kitos pažeidžiamos visuomenės grupės (pvz., nepilnamečiai vaikai) netenka prievos prieš vandens). Todėl kyla klausimas, ar šiuo atveju ekonominis interesas nepažeidžia socialinio teisingumo ir ar įmanoma juos suderinti.

Ieškant atsakymo į šiuos klausimus, pirmiausia reikia pasakyti, kad iš principo vandens tiekėjo teisė nutraukti vandens tiekimą dėl įsiskolinimo Lietuvos teisės aktuose susieta su *minimaliais procedūriniais reikalavimais*: reikalaujama, kad būtų 1) nustatytas faktas, jog vartotojas neapmoka sąskaitos už geriamąjį vandenį daugiau kaip 45 kalendorines dienas, skaičiuojant nuo atsiskaitymo termino paskutinės dienos, ir 2) geriamojo vandens tiekėjas ne vėliau kaip prieš 15 kalendorinių dienų iki numatomo geriamojo vandens tiekimo sustabdymo raštu įspėjo įsiskolinusį asmenį (žr. Aprašo 32.2 p.). Apraše pažeidžiamoms visuomenės grupėms nenumatyta jokių papildomų procedūrinių garantijų. Taigi vandens tiekimo nutraukimas jiems turėtų būti taikomas bendra tvarka. Reikia pažymėti, kad vandens tiekėjai vandens tiekimo nutraukimo atveju taiko kiek platesnes, tačiau skirtingas procedūrinės garantijas⁴⁹. Be to, skirtingai vertinamos situacijos, kai skolininkui nepavyksta įteikti įspėjimo (vieni vandens tiekėjai mano, kad tai užkerta kelią nutraukti vandens tiekimą, kiti – nepaisydami to, taiko minėtą priemonę). Tad, nesuderinus procedūrinių reikalavimų, susiklosto situacija, kad vartotojams skirtingose savivaldybėse garantuojama skirtingo lygio prievos prieš geriamojo vandens apsauga. Be to, nė vienas iš vandens tiekėjų nenurodė, kad inicijuodamas vandens tiekimo nutraukimą atsižvelgia į skolininko asmeninę situaciją (pvz., nedarbo, ligos nulemtas finansines galimybes, kartu su skolininku gyvenančius nepilnamečius vaikus, sergančius asmenis)⁵⁰. Tokios vandens tiekėjo pareigos tiesiogiai nenumato ir teisės aktai. Autorės nuomone, tokia situacija teisės į vandenį kontekste kritikuotina.

⁴⁵ „Draudžiama nutraukti geriamojo vandens tiekimą ir (arba) nuotekų tvarkymą daugiabučiams namams dėl atskirų namo butų savininkų (nuomininkų) skolų už suvartotą geriamąjį vandenį ir (arba) nuotekų tvarkymo paslaugas“.

⁴⁶ „2. Geriamojo vandens tiekėjas ir nuotekų tvarkytojas privalo: <...> 5) nepertraukiamai teikti geriamąjį vandenį ir teikti nuotekų tvarkymo paslaugas, vadovaudamasis Geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo paslaugų kokybės reikalavimais, išskyrus atvejus, numatytus Geriamojo vandens tiekimo ir (arba) nuotekų tvarkymo viešosios sutarties standartinėse sąlygose, kituose geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymą reglamentuojančiuose teisės aktuose ir (ar) geriamojo vandens tiekėjo ir nuotekų tvarkytojo su abonentais sudarytose geriamojo vandens tiekimo ir (arba) nuotekų tvarkymo viešosiose sutartyse“.

⁴⁷ Patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. sausio 31 d. nutarimu Nr. 126 (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2015 m. rugsėjo 10 d. nutarimo Nr. 990 redakcija). *Valstybės žinios*, 2007, nr. 17-636.

⁴⁸ Tai patvirtina patys vandens tiekėjai. Pvz., pagal AB „Klaipėdos vanduo“ pateiktus duomenis, per 2016 m. vandens tiekimą dėl įsiskolinimo buvo planuota nutraukti 3 950 butų, iš kurių 2 373 butai skolas apmokėjo gavę pranešimus dėl vandens tiekimo nutraukimo.

⁴⁹ Remiantis vandens tiekėjų pateiktais duomenimis, skiriasi sumos, kurias pasiekus inicijuojamas vandens tiekimo nutraukimas; informavimo būdai (žodžiu ir raštu, tik raštu) ir priemonės (telefonu, elektroniniu paštu, paprastu, registruotu paštu); priminimų apie įsiskolinimą ir įspėjimų apie vandens tiekimo nutraukimą skaičius; įspėjimo terminai.

⁵⁰ Vienas iš vandens tiekėjų nurodė, kad vandens tiekimo nutraukimas inicijuojamas tada, jei skolininkas nevykdo skolos išdėstymo. Tačiau skola gali būti išdėstoma ne ilgiau nei trims mėnesiams.

Palyginti galima pažymėti, kad, norint nutraukti (apriboti) geriamojo vandens tiekimą dėl įsiskolinimo, kitose valstybėse keliami (kur kas) griežtesni reikalavimai. Antai kai kuriose valstybėse apskritai taikomas bendras draudimas visiškai nutraukti vandens tiekimą vartotojo pagrindinėje gyvenamojoje vietoje (pvz., Jungtinėje Karalystėje⁵¹, Airijoje, Austrijoje, Prancūzijoje, Vengrijoje⁵²). Tačiau kai kuriose iš jų leidžiama apriboti vandens tiekimą iki kiekio, užtikrinančio bazinius asmens (maisto ir sanitarijos) poreikius, sveikatą (pvz., Austrijoje, Vengrijoje, Šveicarijoje⁵³). Kai kuriose valstybėse draudimas nutraukti vandens tiekimą apribojamas konkrečiomis subjektų grupėmis (pvz., mažas pajamas gaunantiems asmenims (bedarbiams) (pvz., Graikijoje)⁵⁴. Kitose valstybėse, nors ir leidžiamas vandens tiekimo nutraukimas, teisės aktuose įtvirtinamos platesnės garantijos, skirtos pažeidžiamų visuomenės grupių apsaugai. Antai Belgijoje ir Norvegijoje vandens tiekimą galima nutraukti tik gavus išankstinę kompetentingos institucijos ir (ar) teismo leidimą⁵⁵. Suomijoje iš principo nutraukti geriamojo vandens tiekimą galima ne anksčiau nei praėjus penkioms savaitėms nuo pirmojo įspėjimo apie gresiantį tiekimo nutraukimą. Tačiau jei sąskaita neapmokama dėl finansinių sunkumų, kuriuos sukelia rimta liga, nedarbingumas ar panaši priežastis, nesant vartotojo kaltės, ir vartotojas informuoja apie šiuos sunkumus vandens tiekėją, nutraukti geriamojo vandens tiekimą leistina tik praėjus mažiausiai dešimt savaitių nuo pirmojo įspėjimo apie gresiantį tiekimo nutraukimą⁵⁶.

Šiame kontekste galima teigti, kad teisėkūros subjektas Lietuvoje pasirinko gana silpną priegos prie geriamojo vandens apsaugos formą. Autorės nuomone, teisės aktuose įtvirtintus leidimą nutraukti vandens tiekimą, pažeidžiamų visuomenės narių apsaugą ir teisės į vandenį suponuojamus reikalavimus veiksmingiau užtikrintų šalies mastu suderintos (ir vienodai visiems vartotojams taikomos) bei įstatyminio lygmens teisės akte įtvirtintos procedūrinės garantijos. Jos turėtų apimti bent jau išankstinį įspėjimą prieš protinę terminą apie planuojamą vandens tiekimo nutraukimą; vandens tiekėjo pareigą informuoti skolininką apie savivaldybės teikiamą kompensaciją už geriamąjį vandenį tvarką, apie teisinės gynybos priemones, apie teisinės pagalbos, siekiant pasinaudoti teisinėmis gynybos priemonėmis, galimybėmis. Skolininkas taip pat turėtų turėti teisę būti išklaustas. Tai jam leistų įrodyti, kad jis neišgali susimokėti dėl objektyvių priežasčių. Tai įrodžius, turėtų būti svarstomas skolos atidėjimo ar išdėstymo klausimas (atsižvelgus į individualią situaciją) ir draudžiama nutraukti vandens tiekimą⁵⁷. Visa tai galėtų užtikrinti vandens tiekėjo ir skolininko bendradarbiavimą, pagrįstą aktyviais abiejų šalių veiksmais. Kartu nebūtų paneigtas nė vienos šalies interesas, o ieškoma tinkamos jų pusiausvyros. Skolininkas kartu būtų skatinamas imtis aktyvių veiksmų, prisiimti atsakomybę už savo elgesį, nes esant skolininkui pasyviai vandens tiekėjas turėtų teisę nutraukti vandens tiekimą ir veiksmingai įgyvendinti savo ekonominius interesus.

Reikia pasakyti, kad Lietuvoje gerokai platesnę priegos prie geriamojo vandens apsaugą suteikia teismai⁵⁸. Teismams ši galimybė atsirado vandens tiekėjams susidūrus su praktine problema – Lie-

⁵¹ Water Industry Act, 61 str. 1A dalis, 4A priedas [interaktyvus. Žiūrėta 2016-12-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1991/56/contents>>.

⁵² Išsamiau žr.: Access to water and measures in case of non-payment, 2016, p. 2, 15, 18–20 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-12-03]. 2016. Prieiga per internetą: <http://www.eureau.org/administrator/components/com_europublication/pdf/8ee68ac4ffb9c0e16a3ef40c320e54c1-20160826-Access-to-water-and-measures-in-case-of-non-payment.pdf>.

⁵³ Access to <...>, p. 2, 18–19, 41. Access to <...>, p. 2, 18–19, 41.

⁵⁴ Žr. Access to <...>, p. 17.

⁵⁵ Išsamiau žr.: Access to <...>, p. 3–5, 27.

⁵⁶ HOLLO, E. J. The Finnish Water Law System and the Structure of the Water Supply Regime. In: *The Water Supply Service in Europe: Austrian, British, Dutch, Finnish, German, Italian and Romanian Experiences*. Edited by Parisio, V. Giuffrè Editore, S.p.A. Milano, 2013, p. 40.

⁵⁷ Ši išvada daroma įvertinus vandens tiekėjų pateiktą informaciją, kad šiuo metu techniškai neįmanoma ne visiškai nutraukti vandens tiekimą, o tik apriboti tiekiamo vandens kiekį.

⁵⁸ Ši tendencija matoma ir kitose valstybėse. Pvz., paminėtinas Belgijos teismo (pranc. *Juge de Paix Fontaine-l'Évêque*) 2009 m. spalio 15 d. sprendimas. Jis priimtas byloje, kurioje vandens tiekėjas kreipėsi į teismą, siekdamas gauti

tuvoje nėra aiškaus ir efektyvaus reguliavimo, kaip *de facto* turi vykti vandens tiekimo nutraukimas tais atvejais, kai asmuo savanoriškai neįsileidžia vandens tiekėjo atstovo į asmens nuosavybę. Dėl šios problemos vandens tiekėjai ėmė inicijuoti bylas, kuriose reikalavo įpareigoti atsakovus (vartotojus) sudaryti sąlygas ieškovui nutraukti atsakovui vandens tiekimą, demontuojant vandens apskaitos prietaisus⁵⁹. Nepaisant to, kad formaliai ieškovai įvykdydavo procedūrinius teisės aktuose numatytus reikalavimus (laukdavo skolos sumokėjimo metus, ne kartą įspėdavo atsakovus), teismai atsisakė tenkinti vandens tiekėjų prašymus.

Priimtuose teismų sprendimuose konstatuojama, kad vandens tiekėjų reikalavimas yra susijęs su gyvybiškai svarbaus išteklių – vandens – tiekimu (nutraukimu), todėl tokia priemonė taikytina tik kaip *ultima ratio*, išnaudojus visas kitas savo teisių užtikrinimo ir gynimo priemones. Priešingu atveju taikomi padariniai neatitiktų proporcingumo principo, dėl to iš esmės būtų neteisėti. Prieidami prie šios išvados, teismai *expressis verbis* vertina (pabrėžia) tokias aplinkybes: susidariusios skolos sumą, duomenis, ar vartotojas nepiktnaudžiauja savo teisėmis, deda pastangų padengti įsiskolinimą, ar vartotojas piktybiškai vengia mokėti, ar vartotojas domisi savo pareigomis, elgiasi rūpestingai, sąžiningai, taip pat vartotojo finansinę padėtį, su vartotoju gyvenančių nepilnamečių vaikų interesus, nuosavybės neliečiamumą. Kaip rodo šie teismų sprendimai, priegios prie geriamojo vandens apsauga Lietuvoje gali būti užtikrinama remiantis Konstitucijos garantuojamu nuosavybės neliečiamumu ar vaiko teise gyventi saugioje, švarioje ir higieniškoje aplinkoje⁶⁰.

Taigi vandens tiekimo nutraukimu dėl nesumokėtų skolų paprastai siekiama patenkinti ekonominį interesą – paskatinti vartotojus kuo greičiau padengti skolas. Vis dėlto reikia pabrėžti, kad praktikoje socialinis interesas (pažeidžiamų visuomenės grupių apsauga) nusveria šį ekonominį interesą. Socialinį teisingumą šiuo atveju padeda užtikrinti pažangi teismų pozicija.

Pradedančios formuotis teismų praktikos kontekste pirmiausia reikėtų pažymėti, kad gyvybiškai svarbius poreikius gali užtikrinti konkretus kiekis vandens. Todėl vandens kaip gyvybiškai svarbaus išteklių svarba neturėtų būti suabsoliutinama. Atvirkščiai, turėtų būti matomi ir ekonominis vandens tiekėjo bei aplinkosauginiai (racionalaus vandens išteklių naudojimo) interesai. Teisme, atsižvelgiant

teismo leidimą visiškai nutraukti vandens tiekimą asmeniui dėl susidariusios skolos už vandens paslaugas. Teismas pažymėjo, kad teisės aktai neįtvirtina jokių kriterijų, kuriais remdamasis teismas turėtų priimti sprendimą nutraukti vandens tiekimą. Toliau teismas paminėjo nacionalinės teisės garantuojamą TĮV apsaugą ir konstatavo, kad TĮV yra konstitucinė teisė, nes žmogaus orumas, užtikrintas Belgijos konstitucijos 23 straipsnio 1 dalyje, negali būti suvokiamas be priegios prie vandens (tik geriamojo, tiek ne). Teismo teigimu, pareiga gauti teismo leidimą, siekiant nutraukti vandens tiekimą, kyla iš pačios viešų paslaugų misijos ir jų reikšmės tiekiant šį bendrą ir gyvybiškai svarbų išteklių, koks yra vanduo (geriamasis ir negeriamasis), į kurį kiekvienas žmogus turi teisę. Teismo vertinimu, reikalavimo visiškai nutraukti tiekimą, argumentuojant tuo, kad naudotojas sukaupe didelę skolą ar nesilaikė skolos mokėjimo plano, apgynimas suteiktų teismui įgaliojimus, kurie visais atvejais ir *per se* pažeistų Belgijos konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintą principą bei tarptautinius standartus (TESKTP 12 str.). Net nuolatinis vartotojo nemokėjimas už vandens paslaugas negalėtų iš jo atimti fundamentalios teisės į orumą. Tinkamas įrankis, kuriuo gali pasinaudoti tiekėjas, yra vandens tiekimo sumažinimas, išlaikant minimalų tiekimą, nes ši priemonė gali užtikrinti vartotojo orumą. Taigi iš principo vandens tiekimo nutraukimas Belgijoje uždraustas teismų praktika. Žr. Study on Human Rights and the Access to Water Contribution of the Government of Belgium [interaktyvus. Žiūrėta 2016-09-20]. Prieiga per internetą: <<http://www2.ohchr.org/english/issues/water/contributions/Belgium.pdf>>.

⁵⁹ Žr.: Klaipėdos apygardos teismo (toliau – KAT) 2016 m. kovo 9 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-420-613/2016; 2016 m. vasario 26 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-161-459/2016; 2016 m. vasario 25 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-162-123/2016; 2015 m. gruodžio 14 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-1580-730/2015. Žr., Klaipėdos apygardos teismo (toliau – KAT) 2016 m. kovo 9 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-420-613/2016; 2016 m. vasario 26 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-161-459/2016; 2016 m. vasario 25 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-162-123/2016; 2015 m. gruodžio 14 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-1580-730/2015.

⁶⁰ Žr.: KAT 2016 m. vasario 26 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-161-459/2016, 2015 m. gruodžio 14 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2A-1580-730/2015.

į kiekvieną individualią situaciją, turėtų būti užtikrinama minėtų interesų tinkama pusiausvyra. Tokiu būdu būtų suderintos vandens kaip ekonominio, socialinio ir aplinkos gėrio dimensijos.

Be to, vandens tiekėjo teisė sustabdyti (nutraukti) vandens tiekimą įsiskolinimo atveju nereiškia *per se* teisės į vandenį pažeidimo, nes, kaip minėta, nėra absoliučios teisės reikalauti nemokamo vandens tiekimo. Todėl teismų praktikoje neturėtų įsitvirtinti pozicija, kad vandens tiekimo nutraukimas *per se* yra neteisėta ir praktiškai netaikytina priemonė. Tačiau, žinoma, teisės į vandenį kontekste šiuo atveju gali būti aktualus vandens finansinio pasiekiamumo aspektas – ar asmuo įsiskolino dėl objektyvaus neišgalėjimo susimokėti, ar dėl subjektyvaus nenoro tai daryti. Taigi tokiose bylose būtina atsižvelgti (ir įvertinti) vandens finansinio pasiekiamumo aspektą, kuris ir turėtų leisti atsakyti, kaip konkrečioje situacijoje suderinti ekonominį, aplinkosauginį ir socialinį interesus. Šį aspektą gana objektyviai turėtų atskleisti vartotojo finansinės padėties, sąžiningumo, rūpestingumo, aktyvių veiksmų, siekiant padengti įsiskolinimą, teisminis vertinimas. Jis leistų pasiekti tinkamą teisės į vandenį ir tiekėjo teisės nutraukti vandens tiekimą pusiausvyrą.

Apibendrinant pažymėtina, kad svarstymas apie priegą prie geriamojo vandens iš žmogaus teisių perspektyvos ir jos stiprus ryšys su kitomis teisėmis (*inter alia*, teise į gyvybę, sveikatą, sveiką aplinką, žmogaus orumo apsaugą) leistų pagrįsti išvadą, kad vandens tiekimo nutraukimo procedūros neturėtų lemti situacijos, kai asmeniui neužtikrinamas vandens tiekimas esminiams poreikiams tenkinti, jei skolininkas įrodo, kad jis neišgali susimokėti dėl objektyvių priežasčių. Tai leistų realiau užtikrinti pažeidžiamų visuomenės narių apsaugą ir atitiktų teisės į vandenį keliamus reikalavimus. Tam būtina tobulinti teisinį reglamentavimą Lietuvoje.

Išvados

1. Teisė į vandenį yra pažangaus vandens išteklių valdymo, grindžiamo socialinių, ekonominių ir aplinkosauginių interesų derinimu, dalis. Ši teisė sietina su stipresne asmenų prieigos prie geriamojo vandens teisine apsauga. Ji suteikia kiekvienam asmeniui teisę į pakankamą kiekį sveiko, priimtino, fiziškai pasiekiamo ir įperkamo geriamojo vandens pagrindiniams poreikiams patenkinti. Teisės į vandenį turinys apima šiuos elementus: vandens prieinamumą (pakankamumą ir tiekimo nenutrūkstamumą), vandens kokybę, vandens fizinį, ekonominį ir nediskriminacinį pasiekiamumą, taip pat šios teisės įgyvendinimo procedūrinius elementus (teisę į informaciją, teisę dalyvauti priimančias sprendimus ir teisę į gynybos priemones).
2. Konstitucinis teisės į vandenį aktualumas tam tikrose valstybėse pasireiškia skirtingomis formomis: pirma, ši teisė konstitucinio lygmens apsaugą gali įgyti ją, kaip savarankišką teisę, *expressis verbis* įtvirtinus šalies konstitucijoje; antra, teismui pripažinus, kad ši teisė yra netiesiogiai įtvirtinta kitose konstitucinėse teisėse; trečia, teisės į vandenį elementus apsaugant teisiniu keliu, panaudojus kitas konstitucines teises, tačiau susilaikant nuo aiškaus teisės į vandenį įvardijimo. Lietuvos Respublikoje konstitucinė teisė į vandenį galėtų būti išvedama sistemiškai aiškinant konstitucines nuostatas, užtikrinančias aplinkos, asmens sveikatos ir gyvybės, asmens orumo apsaugą (Konstitucijos 54 str., 53 str. 1 ir 3 d., 21 str. 2 ir 3 d., 19 str.).
3. Teisinio reglamentavimo fragmentiškumas ir teismų praktikos trūkumas šiuo metu neleidžia vienareikšmiškai teigti, kad Geriamojo vandens įstatyme įtvirtinta gyventojų teisė vartoti geriamąjį vandenį prieigai prie geriamojo vandens suteikia analogiškos (ar didesnės) apimties teisinę apsaugą kaip ir teisė į vandenį. Esamos problemos, susijusios su prieiga prie geriamojo vandens, taip pat stiprėjanti prieigos prie geriamojo vandens apsauga tarptautinėje bendruomenėje bei kai kuriose valstybėse pagrindžia būtinybę tobulinti gyventojų teisės vartoti geriamąjį vandenį apibrėžtį Lietuvos teisėje.

4. Svarstymas apie prieigą prie geriamojo vandens iš žmogaus teisių perspektyvos ir jos stiprus ryšys su kitomis teisėmis (*inter alia*, teise į gyvybę, sveikatą, sveiką aplinką, žmogaus orumo apsaugą) pagrindžia būtinybę tobulinti teisinį reglamentavimą, įtvirtinantį vandens tiekėjo teisę nutraukti vandens tiekimą. Teisės į vandenį suponuojamus reikalavimus veiksmingiau užtikrintų šalies mastu suderintos (ir vienodai visiems vartotojams taikomos) bei įstatyminio lygmens teisės akte įtvirtintos procedūrinės garantijos, taikomos vykdant vandens tiekimo nutraukimo procedūrą. Vandens tiekimo nutraukimo procedūros neturėtų lemti situacijos, kai vartotojui neužtikrinamas vandens tiekimas pagrindiniams poreikiams tenkinti, jei jis įrodo, kad neišgali susimokėti dėl objektyvių priežasčių.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-104.
2. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 60-1501.
3. Konvencija dėl visų formų diskriminacijos panaikinimo moterims. *Valstybės žinios*, 1996, nr. 21.
4. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 77-3288.
5. Tarptautinis ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktas. *Valstybės žinios*, 2002, nr. 77-3290.
6. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 68-2497.
7. Ženevos konvencijos dėl elgesio su karo belaisviais. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 63-1907.
8. Ženevos konvencijos dėl civilių apsaugos karo metu. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 63-1908.
9. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 96-3016.
10. Lietuvos Respublikos geriamojo vandens įstatymas. *Valstybės žinios*, 2001, nr. 64-2327.
11. Lietuvos Respublikos geriamojo vandens tiekimo ir nuotekų tvarkymo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2006, nr. 82-3260; *TAR*, 2014-06-17, nr. 2014-07685.
12. Lietuvos Respublikos vandens įstatymas. *Valstybės žinios*, 1997, nr. 104-2615; 2003, nr. 36-1544.
13. Geriamojo vandens tiekimo ir (arba) nuotekų tvarkymo viešosios sutarties standartinių sąlygų aprašas, patvirtintas Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. sausio 31 d. nutarimu Nr. 126 (Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2015 m. rugsėjo 10 d. nutarimo Nr. 990 redakcija). *Valstybės žinios*, 2007, nr. 17-636.
14. Vandenių sritys plėtros 2017–2023 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2017 m. vasario 1 d. nutarimu Nr. 88. *TAR*, 2017-02-09, nr. 2348.
15. Proposition de loi visant à la mise en œuvre effective du droit à l'eau potable et à l'assainissement [interaktyvus. Žiūrėta 2016-09-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.assemblee-nationale.fr/14/ta/ta0758.asp>>.
16. The Thirty-fourth Amendment of the Constitution (No. 3) Bill 2014 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-12-03]. Prieiga per internetą: <<http://www.oireachtas.ie/viewdoc.asp?DocID=27549&&CatID=59>>.
17. The Water Industry Act [interaktyvus. Žiūrėta 2016-12-09]. Prieiga per internetą: <<http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1991/56/contents>>.
18. The Fundamental Law of Hungary [interaktyvus. Žiūrėta 2016-06-05]. Prieiga per internetą: <<http://hunconcourt.hu/rules/fundamental-law>>.

Specialioji literatūra

19. Access to water and measures in case of non-payment, 2016 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-12-03]. Prieiga per internetą: <http://www.eureau.org/administrator/components/com_europublication/pdf/8ee68ac4ffb9c0e16a3ef40c320e54c1-20160826-Access-to-water-and-measures-in-case-of-non-payment.pdf>.
20. ARMENI, CH. The Right to Water. 2008 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-09-27]. Prieiga per internetą: <<http://www.ielrc.org/content/f0802.pdf>>.
21. BENVENISTI, E. Water, Right to, International Protection. In *Max Planck Encyclopedia of Public International Law*, 2010 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-09-03]. Prieiga per internetą: <<http://opil.ouplaw.com/>>.

22. BOYD, D. R. *The Environmental Rights Revolution: Constitutions, Human Rights, and the Environment*. Dissertation. The University of British Columbia, 2010.
23. BOYD, D. R. No taps, no toilets: first nations and the constitutional right to water in Canada. *McGill Law Journal*, 2011, 57:11, p. 81–134.
24. BOYD, D. R. The Right to Water: Moving from International Recognition to Provincial Action. 2011 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-11-06]. Prieiga per internetą: <<https://engage.gov.bc.ca/watersustainabilityact/files/2013/11/SFU-School-of-Resource-and-Environmental-Management.pdf>>;
25. FITZMAURICE, M. The Human Right to Water. *Fordham Environmental Law Review*, 2006–2007, issue 18, p. 542.
26. GLEICK, P. H. Basic Water Requirements for Human Activities: Meeting Basic Needs. *Water International*, 1996, vol. 21, no. 2, p. 83–92.
27. GLEICK, P. H. The Human Right to Water. *Water Policy*, 1999, vol. 1, no. 5, p. 487–503.
28. HARDBERGER, A. Life, Liberty, and the Pursuit of Water: Evaluating Water as a Human Right and the Duties and Obligations it Creates. *Northwestern University Journal of International Human Rights*, 2005, vol. 4, no. 2, p. 333–362.
29. HOLLO, E. J. The Finnish Water Law System and the Structure of the Water Supply Regime. In: *The Water Supply Service in Europe: Austrian, British, Dutch, Finnish, German, Italian and Romanian Experiences*. Edited by Parisio, V. Giuffrè Editore, S.p.A. Milano, 2013.
30. KETURAKIENĖ, A. Sąnaudų už vandens paslaugas susigrąžinimo principas. *Teisė*, 2015, t. 97, p. 153–169.
31. KIEFER, T; BROLMANN, C. Beyond State Sovereignty : The Human Right to water. *Non-State actors and International Law*, 2005, vol. 5, p. 183–208.
32. LASKOWSKI, S. R. *Das Menschenrecht auf Wasser: Die Rechtlichen Vorgaben zur Sicherung der Grundversorgung mit Wasser und Sanitärleistungen im Rahmen einer ökologisch-nachhaltigen Wasserwirtschaftsordnung*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2010.
33. *Le droit à l'eau potable et à l'assainissement en Europe : Implementing the Right to Drinking Water and Sanitation in 17 European Countries* / sous la dir. de H. SMETS. Paris: Éd. Johanet, 2012.
34. MCCAFFREY, S. C. A Human Right to Water: Domestic and International Implications. *Georgetown International Environmental Law Review*, 1992, vol. 5:1, p. 1–24.
35. MCCAFFREY, S. C. The Human Right to Water: A False Promise? *University of the Pacific Law Review*, 2016, vol. 47, issue 2, p. 221–232.
36. MURRAY, T. *Contesting Economic and Social Rights in Ireland: Constitution, State and Society, 1848–2016*. Cambridge University Press, 2016
37. MURTHY, S. L., WILLIAMS, M; BASKIN, E. The Human Right to Water in Israel: A Case Study of the Unrecognised Bedouin Villages in the Negev. *Israel Law Review*, , 2013, vol. 46, issue 1, p. 25–59.
38. OLMOS GIUPPONI, M. B.; PAZ, M. C. The Implementation of the Human Right to Water in Argentina and Colombia. *Anuario mexicano de derecho internacional*, 2015, vol. 15, p. 323–352.
39. PEJAN, R. The Right to Water: The Road to Justiciability. *George Washington International Law Review*, 2004, vol. 36, no. 5, p. 1181–1210.
40. Right to Water and the Protection of Fundamental Rights in Hungary. 2013 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-12-29]. Prieiga per internetą: <<https://www.ajbh.hu/documents/14315/121663/Right+to+water+Book.pdf/b0a67476-20a7-4f40-91f3-f2024df9ad49>>;
41. ROSEMANN, N. *Das Menschenrecht auf Wasser unter den Bedingungen der Handelsliberalisierung und Privatisierung – Eine Untersuchung der Privatisierung der Wasser- und Abwasserversorgung in Manila*. Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2003.
42. Study on Human Rights and the Access to Water Contribution of the Government of Belgium [interaktyvus. Žiūrėta 2016-09-20]. Prieiga per internetą: <<http://www2.ohchr.org/english/issues/water/contributions/Belgium.pdf>>.
43. The Human Rights to Water and Sanitation in Courts Worldwide: A Selection of National, Regional and International Case Law. 2014 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-09-10]. Prieiga per internetą: <http://www.waterlex.org/?post_type=post_publications&p=2817>.

44. THIELBORGER, P. *The Right(s) to Water: The Multi-Level Governance of a Unique Human Right*. Berlin, Heidelberg: Springer, 2014.
45. TULLY, S. A Human Right to Access Water? A Critique of General Comment No. 15. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 2005, vol. 23, issue 1, p. 35–63.
46. WINKLER, I. Judicial Enforcement of the Human Right to Water – Case Law from South Africa, Argentina and India. *Law, Social Justice and Global Development Journal*, 2008, vol. 1.
47. ZIGANSHINA, D. Rethinking the Concept of the Human Right to Water. *Santa Clara Journal of International Law*, 2008, vol. 6, no. 1, p. 113–128.
48. ŽVAIGŽDINIENĖ, I. Aplinkos apsauga žmogaus teisių kontekste. *Teisė*, 2011, t. 78, p. 152–167.

Praktinė medžiaga

49. LRKT 2006 m. kovo 28 d. nutarimas. *Valstybės žinios*, 2006, Nr. 32-1292.
50. LRKT 2015 m. gruodžio 16 d. nutarimas. *TAR*, 2015-12-16, Nr. 19859.
51. LAT 2010 m. balandžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-240/2010.
52. LAT 2013 m. balandžio 5 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-210/2013.
53. LtApT 2013 m. lapkričio 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-888/13.
54. KAT 2015 m. gruodžio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-1580-730/2015.
55. KAT 2016 m. vasario 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-162-123/2016.
56. KAT 2016 m. vasario 26 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-161-459/2016.
57. KAT 2016 m. kovo 9 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 2A-420-613/2016.
58. Belgian Court of Arbitration. Judgment No. 36/98 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-09-20]. Prieiga per internetą: <<http://www.arbitrage.be/public/f/1998/1998-036f.pdf>>.
59. Slovėnijos Respublikos konstitucinio teismo 1999 m. vasario 11 d. sprendimas byloje Nr. Up-156/98 [interaktyvus. Žiūrėta 2016-09-25]. Prieiga per internetą: <<http://odlocitve.us-rs.si/en/odlocitev/AN01791?q=water>>.

Kiti šaltiniai

60. EP rezoliucija dėl Europos piliečių iniciatyvos „Right2Water“ tolesnių veiksmų [interaktyvus. Žiūrėta 2016-09-10]. Prieiga per internetą: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P8-TA-2015-0294+0+DOC+XML+V0/LT>>.
61. General Comment No. 15 (2002). The right to water (arts. 11 and 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) [interaktyvus. Žiūrėta 2016-01-05]. Prieiga per internetą: <<http://www.unhcr.org/publications/operations/49d095742/committee-economic-social-cultural-rights-general-comment-15-2002-right.html>>.
62. Mar Del Plata Action Plan [interaktyvus. Žiūrėta 2016-01-05]. Prieiga per internetą: <http://docs.watsan.net/Scanned_PDF_Files/Class_Code_7_Conference/71UN77-3271.pdf>.
63. *Resolution 64/292. The human right to water and sanitation* [interaktyvus. Žiūrėta 2016-01-06] Prieiga per internetą <<http://www.un.org/es/comun/docs/?symbol=A/RES/64/292&lang=E>>.
64. *Resolution 68/157. The human right to safe drinking water and sanitation* [interaktyvus. Žiūrėta 2016-01-06]. Prieiga per internetą <<http://www.un.org/es/comun/docs/?symbol=A/RES/68/157&lang=E>>.
65. *Resolution 70/169. The human rights to safe drinking water and sanitation* [interaktyvus. Žiūrėta 2016-06-07]. Prieiga per internetą: <http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/169>.

THE RIGHT TO WATER

Airė Keturakienė

S u m m a r y

This article analysis the right to water. This right is a part of the progressive water resource management based on the balance of social, economic and environmental interests. The right to water entitles everyone to sufficient, safe, acceptable, physically accessible and affordable water to satisfy their basic needs.

This article justifies the position that in the Republic of Lithuania the constitutional right to water could be deducted from the systematic interpretation of the constitutional norms ensuring the protection of environment, human health, human life and dignity. The article also claims that it is necessary to improve the definition of inhabitants' right to use drinking water enshrined in the drinking water law and the legal procedures of disconnection of water supply for customers who do not settle their bills in due time.

Įteikta 2017 m. kovo 2 d.

Priimta publikuoti 2017 m. gegužės 31 d.